

PISATELJ MED DVEMA DOMOVINAMA: LOUIS ADAMIČ IN VPRAŠANJA NACIONALNE, ETNIČNE IN KULTURNE IDENTITETE

Janja ŽITNIK SERAFIN¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Pisatelj med dvema domovinama: Louis Adamič in vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete²

Louis Adamič (1898–1951) je bil najuspešnejši slovenski izseljenski pisatelj. Že samo dejstvo, da je domala vsa svoja dela posvetil družbenim in kulturnim vprašanjem svojih dveh domovin, kaže na njegovo izrazito dvonacionalno družbeno-kulturno vpetost. Čeprav je pisal v angleščini, se ravnovesje med slovensko in ameriško komponento njegove kulturne identitete ni nikoli omajalo. Ker je ameriško priseljenstvo opazoval kot insider in hkrati kot outsider, je bil njegov vpogled v priseljenška vprašanja toliko kompleksnejši. Zato se v zadnjem času znova razkriva presenetljiva aktualnost Adamičevih konceptov in pogledov na vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete ter medkulturnih odnosov, zlasti tistih znotraj nacionalne skupnosti.

KLJUČNE BESEDE: slovenska izseljenska književnost, Louis Adamič, priseljenci v ZDA, kulturni pluralizem, družbeno-kulturna vloga pisatelja

ABSTRACT

A writer between two homelands: Louis Adamic and the questions of national, ethnic and cultural identities

Louis Adamic (1898–1951) was the most successful Slovenian émigré writer. Virtually all his books deal with social and cultural issues of his two homelands, Slovenia and the U.S. This fact alone testifies to his pronounced bi-national socio-cultural involvement. Although he wrote in English, the balance between the Slovenian and the American component part of his cultural identity was never shaken. Adamic's insight into the immigration topics of his new homeland was fairly complex as he was able to observe them as an insider and as an outsider. For this reason his concepts and views on various aspects of national, ethnic and cultural identities as well as on intercultural relations (especially those within a multiethnic nation) have been recently rediscovered and found as credible and topical as they were when he published them.

¹ Dr. literarnih znanosti, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: janja.zitnik@zrc-sazu.si.

² Članek je delni rezultat aplikativnega raziskovalnega projekta Ustvarjanje spomina in ohranjanje kulturne identitete med slovenskimi izseljenci – pravkar potekajoči projekt s šifro L6-2203 sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu iz državnega proračuna – ter raziskovalnega programa Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva, ki ga prav tako financira ARRS.

KEY WORDS: Slovenian émigré literature, Louis Adamic, immigrants to the United States, cultural pluralism, writer's socio-cultural role

UVOD

Louis Adamič (1898–1951) je bil s svojimi dvajsetimi večinoma zelo obsežnimi knjigami, okoli 500 članki in leposlovnimi revijalnimi objavami, pa tudi številnimi brošurami in predavanji ne le eden od najproduktivnejših, ampak nedvomno tudi najodmevnejši slovenski izseljenski pisatelj. Adamičeva knjiga *Vrnitev v rodni kraj* je doživela nepregledno število izdaj in ponatisov, *Dinamit* je bil učno gradivo na vseh koncih ZDA, njegova številna dela o priseljenstvu v ZDA so odmevala tako v najširši javnosti kot v sami zvezni administraciji, o njegovi knjigi *Orel in korenine* pa Vera Bebler pravi: »Ko smo se pogovarjali z ljudmi po svetu, vsi so brali *Orla in korenine* in so na tej osnovi imeli odnos do Jugoslavije...« (Intervju z Vero Bebler, v Žitnik 1995: 168)

Za nas je danes zanimivo predvsem to, da skoraj vsa njegova dela obravnavajo družbena in kulturna vprašanja njegovih dveh domovin, Slovenije in ZDA. Že samo to dejstvo priča o njegovi izraziti dvonacionalni družbeno-kulturni vpetosti. Čeprav je pisal v angleščini, se ravnovesje med slovensko in ameriško komponento njegove kulturne identitete namreč nikoli ni porušilo. V svojem znamenitem eseju, o katerem bo v nadaljevanju tega prispevka še tekla beseda, je Župančič (1932) med drugim zapisal: »Adamič je ostal Slovenec v prvini svojega duha, v instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu. /.../ Amerika mu je dala, kar mu je mogla dati ... Ničesar pa mu ni odvzela.« Tudi Zadavec (1981: 110) se mu s stališča slovenske kulture ni pripravil odpovedati: »Slovenci smo imeli tačas nekaj pisateljev Američanov /.../: Kolumb med njimi je bil Louis Adamič. Kolumbi pa niso izgube niti za svoje narode niti za človeštvo.« Poniž (1981: 114–115) poudarja pisateljevo slovenstvo, kot se zrcali v njegovih delih, in ugotavlja, »da je Adamič v svojem literarnem delu /.../ prešel dolgo in miselno zapleteno pot od prvega samozavedanja svojega dvojnega porekla – v biti Slovenec, po svojem učenem, pridobljenem znanju Američan – ki mu je odprla bistvene razsežnosti obzorja. /.../ Zato se lahko identificira s svojimi nacionalnimi koreninami, lahko jih skozi literarno pripoved predstavi svojim bralcem. Rezultat tega prizadevanja je vsekakor tudi Adamičevo obojestransko prizadevanje za pretok kulturnih in literarnih vrednot.« Najodločnejši pa je Paternu (1981: 94): »Adamič je v svojem portretu Slovenije na poseben, strnjen način opravil tako rekoč celotno pot slovenskega pripovednega pisanja o njej in njenih ljudeh, od Trdine in Jurčiča mimo Kersnika do Cankarja, Župančiča in Voranca. Ne da bi se zavedal je ob prihodu na domača tla kljub vsej svoji drugačnosti postal tudi slovenski pisatelj.« Prav zato je Adamič, čeprav je pisal v angleščini, kar nekako samoumevno vključen v skoraj vse temeljne preglede slovenske književnosti. In vendar ni mogoče zanikati, da v Sloveniji – kljub povečani Adamičevi mednarodni aktualnosti v zadnjih letih – še vedno premalo poznamo zlasti njegov pionirski prispevek na področju multikulturalizma ter obravnave nacionalne, etnične in kulturne identitete.

V članku torej obravnavam predvsem tista Adamičeva dela (in njegove priseljske situacije), ki najzgovorneje pričajo o njegovi dvonacionalni družbeno-kulturni vpetosti, vsekakor pa tudi o njegovem transkulturnem interesu, saj je sorazmerno velik del časa in energije posvetil prav globalnim problemom. Na drugi strani je še posebno zanimiva tudi njegova tesna povezanost s problematiko Jugoslavije, države, ki jo je – čeprav je nastala po njegovem odhodu v ZDA – odtlej vsaj delno doživljal kot svojo prvo domovino. Adamičevo poudarjeno zanimanje za ameriška in jugoslovanska vprašanja pa se kaže predvsem v njegovi potrebi po kritični presoji družbenih razmer in političnih smernic v ZDA in Jugoslaviji pred drugo svetovno vojno in po njej.

ŽIVLJENJE DO LETA 1934

Lojze Adamič se je rodil v graščini Praproče 23. marca 1898. Ker ni uspešno končal tretjega letnika gimnazije, se je že leta 1913, torej pri 15 letih, izselil v ZDA. Da pa mu kot vojaškemu obvezniku ne bi preprečili odhoda, mu je grosupeljski župan izdal »domovinski list« z letnico rojstva 1899, ki se odtlej pojavlja v vseh njegovih dokumentih (Adamič F. 1983: 19).³ V New Yorku se je najprej zaposlil pri *Glasi naroda*, leta 1916 pa je pustil to službo in do decembra opravljal najrazličnejša težaška dela, od gradbenih del in nakladanja tovarnjakov do pometanja tal v tovarni. Decembra je stopil v ameriško vojsko in najprej služil v Panami in Louisiani, kjer je dobil ameriško državljanstvo, ter na Havajih. Ob koncu vojne je bil na francoski fronti, leta 1919 pa se je vrnil v ZDA in poleg različnih drugih zaposlitev delal tudi na trgovskih ladjah. Nato je do leta 1923 odslužil še drugi vojaški rok. V letih 1916–23 ga je pot zanesla kar v 15 ameriških držav, v tem obdobju se je torej kar dobro seznanil s svojo novo domovino. Končno se je za nekaj let ustalil v San Pedru v Kaliforniji ter začel v različnih revijah objavljati svoje prevode del iz slovenske književnosti in prve izvirne prispevke o svojih izkušnjah v vojski, o zanimivih posebnostih, priseljencih in vsakdanjem utripu San Pedra. Leta 1926 je izšel njegov prevod *Hlapca Jerneja*, leta 1929 pa večkrat ponatisnjena monografija o ameriškem pesniku *Robinsonu Jeffersu*.

Že leta 1929 se je Adamič preselil v New York in se intenzivno posvetil pisanju knjige *Dynamite (Dinamit)*. Izšla je leta 1931 ter obravnava ključne dogodke in osebe, povezane s stoletno zgodovino razrednega boja in razrednega nasilja v ZDA. Finančni uspeh knjige mu je omogočil poroko s Stello Sanders, mlado judovsko pisateljico za otroke, s katero sta bila že nekaj let par. Leta 1932 je objavil še *Laughing in the Jungle (Smeh v džungli)*, avtobiografsko pripoved s portreti zanimivih osebnosti, ki jih je spoznaval na

³ Prav zato so nekateri letos (2009) praznovali 110. obletnico Adamičevega rojstva namesto 111. Slovenska izseljenska matica, denimo, je 12. marca 2009 organizirala posvet z naslovom »Življenje in delo Louisa Adamiča: Počastitev 110. obletnice rojstva Louisa Adamiča«. V poznejšem poročilu o tem dogodku (Vukšinič 2009) pa avtorica pravilno navaja, da je omenjeni tematski večer potekal ob 111. obletnici pisateljevega rojstva.

svoji življenjski poti. Za obe knjigi je prejel Guggenheimovo štipendijo, s pomočjo katere je z ženo v letih 1932–33 za leto dni odpotoval v Evropo.

Proti pričakovanjem se je najdlje zadržal prav v stari domovini, saj je povsod po Sloveniji in Jugoslaviji doživel izjemen sprejem. V Sloveniji so ga z vsemi častmi sprejeli najvidnejši slovenski pisatelji in kulturni delavci, med drugim Oton Župančič, Josip Vidmar, Fran Albreht in bratje Kozak, seznanil pa se je tudi s Kidričem in Kardeljem. V Beogradu ga je sprejel celo kralj Aleksander. Zanimanje za njegovo delo je bilo veliko, v Sloveniji je v času njegovega obiska izšla knjižica prevodov njegovih člankov *Kriza v Ameriki*, v Zagrebu je izšel hrvaški prevod *Dinamita*, knjiga *Smeh v džungli* pa v slovenskem in hrvaškem prevodu. Konec leta 1932 je Župančič v *Ljubljanskem zvonu* objavil svoj kontroverzni članek »Adamič in slovenstvo«, v katerem kritizira pesimizem slovenske kulture in postavlja za vzor Adamičev optimizem. Zaradi tega je prišlo do krize v *Ljubljanskem zvonu*, Vidmar, Albreht in še nekateri so celo izstopili iz uredniškega odbora in v pojasnilo objavili knjižico *Kriza Ljubljanskega zvona*. Vsi pa so še naprej ostali v dobrih stikih z Adamičem, saj je njihova zamera veljala Župančiču, ne pa Adamiču.

Po vrnitvi v ZDA je Adamič leta 1934 objavil svoje najuspešnejše delo *The Native's Return (Vrnitev v rodni kraj)* o življenju in tegobah jugoslovanskih narodov pod diktaturo kralja Aleksandra in knjižico *Struggle (Boj)*, ki prinaša pričevanja o nečloveških metodah pri zasliševanju jugoslovanskih komunistov. Knjigo *Vrnitev v rodni kraj* so že prvi mesec prodali v 50.000 izvodih. Ameriški Book-of-the-Month Club jo je februarja 1934 izbral za knjigo meseca, konec leta pa jo je poseben odbor najuglednejših ameriških pisateljev in pedagogov uvrstil v izbor 200 knjig od 40.000 del, kolikor jih je izšlo v preteklih štirih letih, in jo podaril predsedniku Rooseveltu za njegovo knjižnico v Beli hiši. Adamič je v nekaj mesecih po izidu knjige menda prejel od bralcev okoli 3000 pisem (Grill 1979: 201).⁴ Knjiga je pozneje doživela še več novih izdaj in ponatisov.⁵ Ker je Adamič v njej napovedal kralju Aleksandru skorajšnjo nasilno smrt, je pisatelj takoj po atentatu na kralja v Marseillesu še istega leta postal v ZDA prava atrakcija, novinarji so ga dobesedno okupirali z intervjuji. Tudi njegova knjižica *Struggle* je bila podobno odmevna. Društvo za zaščito političnih ujetnikov je namreč na podlagi pričevanj v knjižici poslalo tedanjemu jugoslovanskemu poslaniku v ZDA L. Pitamicu spomenico, v kateri odločno protestira proti krutemu policijskemu ravnanju s političnimi zaporniki, zlasti takrat ilegalnimi komunisti, in proti njihovemu nečloveškemu mučenju v tedanjih političnih zaporih, tako imenovanih glavnjačah. Tudi to spomenico so podpisali najuglednejši ameriški književniki.

Obe knjigi sta bili v Jugoslaviji prepovedani, za obe je Aleksandrov režim uvedel stroge zaporne kazni za prodajo in celo za posedovanje (Grill 1979: 191). To je razumljivo,

⁴ To številko danes morda presojava s spremenjenimi merili, saj vedno nove virtualne skupnosti in soseske, kakršne v zadnjem desetletju vzpostavljajo na medmrežju tudi slovenski Američani (Milharčič Hladnik 2008), omogočajo neprimerno hitrejšo in širšo udeležbo zainteresiranih pri komentiranju posameznih vsebin, s čimer je tudi realna odmevnost slednjih danes tem lažje merljiva.

⁵ Samo do oktobra 1938 je izšlo kar 20 izdaj te knjige pri založbi Harper v New Yorku in Londonu (vključno s Harperjevo izdajo *Modern Classics* iz leta 1937), razen tega pa še ena pri založbi Victor Gollanz v Londonu ter švedski prevod, ki je izšel v Stockholmu že leta 1934 (Christian 1971: 69–70).

saj je Adamič v obeh knjigah napadel Aleksandrov režim, še zlasti po uvedbi Zakona o zaščiti države in po šestojanuarski diktaturi leta 1929, ko je kralj razpustil parlament, razveljavil ustavo in prepovedal nekatere politične stranke. Adamič je kritiziral tudi srbsko zatiranje drugih narodov v tedanji kraljevini Jugoslaviji. Seveda pa je bilo kljub prepovedi v Jugoslaviji zanimanje za obe knjigi veliko, z ilegalno prodajo teh Adamičevih del se je menda dalo kar lepo zaslužiti.

Ko so ameriški vojaki med drugo svetovno vojno začeli odhajati tudi na balkanska bojišča, je bila knjiga *The Native's Return* znova ponatisnjena. Večino izvodov je pokupila prav ameriška vojska za svoje vojake, da bi se seznanili z lokalno zgodovino in razmerami v kraljevini Jugoslaviji, ki so vzporedno z narodnoosvobodilnim odporom privedle tudi do socialne revolucije.

ADAMIČ O PRISELJENSKIH VPRAŠANJH IN IDENTITETI (NACIONALNI, ETNIČNI, KULTURNI)

Glede na to, da je še pred prvim obiskom Jugoslavije objavil več člankov in kratkih zgodb o priseljencih, je Adamič po vrnitvi v ZDA že veljal za enega od poznavalcev priseljenjskih vprašanj. Zato je bil izvoljen v izvršilni odbor *Foreign Language Information Servicea*, ki je imel tesne stike s priseljenjskimi organizacijami in tiskom. Na predlog svoje založbe se je podal na več daljših predavateljskih turnej po ZDA, da bi širši javnosti predstavil svojo knjigo in se hkrati seznanil z vsakdanjim utripom in težavami ljudi v različnih delih ZDA. Na poti je spoznaval vse več priseljenjskih narodnostnih skupin, različne uradnike, intelektualce in predvsem preproste ljudi. Svoja opažanja o njihovih težavah si je sproti zapisoval, pozneje so mu služila kot osnova za knjigo *My America* (1938). Članke o delavskih in priseljenjskih vprašanjih pa je spotoma objavljaj tudi v različnih lokalnih časopisih.

Že tedaj se je pokazalo, da Adamič ne verjame v nobenega od tedanjih institucionalnih političnih in socialnih programov. Adamičeva teza je, da bistvo optimalnih medkulturnih odnosov na nacionalni ravni ni le v skupinski identiteti znotraj posamezne etnične skupnosti, ampak v oblikovanju naroda, ki bo črpal svojo energijo prav iz dinamične interakcije notranjih medkulturnih vplivov. Shiffman (2003) v svoji knjigi o Adamiču ugotavlja, da so Adamičeva dela o kulturni raznolikosti znotraj ZDA – in seveda tudi znotraj vsakega posameznika – temeljnega pomena za sedanji razvoj strategij na področju ameriškega kulturnega pluralizma. Tudi raziskovalci osrednje ameriške ustanove za zgodovino priseljenstva (Immigration History Research Center) so v svoji reviji *Spectrum* zapisali, da ima etnično gibanje današnjega časa kratek spomin. Uredniki pri *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups* so bili namreč v osemdesetih letih že kar daleč s svojim delom, preden so odkrili, da je Adamič predlagal podoben projekt v knjigi *Moja Amerika* že v tridesetih letih. Svojo zamisel pa je pisatelj tudi uresničil s številnimi študijskimi potovanji, obiski arhivov in knjižnic, terenskimi raziskavami, množičnimi anketami in globinskimi intervjuji, z njihovimi rezultati pa je seznanjal javnost z nešteti članki, predavateljskimi turnejami,

radijskimi oddajami in samostojnimi knjigami o priseljenstvu: *Grandsons (Vnuki)*, *My America (Moja Amerika)*, *From Many Lands (Iz mnogih dežel)*, *What's Your Name? (Kako vam je ime?)*, *A Nation of Nations (Narod narodov)*, pa tudi kot ustanovitelj in urednik revije *Common Ground*, uradnega glasila Skupnega sveta za ameriško enotnost, ki si je prizadeval za vključitev priseljskih tem v javno izobraževanje; v zadnjih letih življenja pa še zlasti kot urednik devetih knjig zbirke *The Peoples of America Series*.

Shiffman (2005: 13) se med drugim sprašuje, kako je slovenski deček iz podeželske družine, s skromno formalno izobrazbo, postal gost predsednikov Roosevelta in Trumana in pisatelj nacionalnega ugleda, dobitnik najrazličnejših nagrad in izbravec Kluba knjige meseca. Odgovor na to vprašanje vidi v kombinaciji Adamičeve živahne inteligence, doslednih delovnih navad, njegove nesporne aktualnosti v vsakem trenutku, vsekakor pa tudi v naklonjenosti tako priznanih literatov, kot so bili Upton Sinclair, Sinclair Lewis, H. L. Mencken, Sherwood Anderson in F. Scott Fitzgerald. Adamičeva dela so se znašla v knjižnici Bele hiše, v antologiji najboljše ameriške proze, med učbeniki na kakih dvajsetih ameriških kolidžih, med literaturo, ki so jo razdelili ameriškim vojakom, med deli, ki so bila deležna vedno novih izdaj, ponatisov in prevodov v številne jezike. Adamiču je uspelo, da je njegov glas v tridesetih in štiridesetih letih prodiral širom po ZDA in dosegal tudi najbolj odrinjene etnične skupine. Po objavi nekaterih del je dobival na tisoče pisem, njegove ideje pa so vzbudile najbolj navdušen odziv prav pri otrocih priseljencev. Njegova predavanja so bila izredno dobro obiskana in ljudje so nestrpnost čakali, da bi po predavanjih še osebno govorili z njim.

Zaradi Adamičeve izrazite prodornosti in jasnovidnosti tudi današnji raziskovalci ne morejo obravnavati priseljske problematike mimo njegovega pionirskega prispevka. Shiffmanu (2003; 2005) je uspelo dokazati, da temeljni kamen, ki ga je Adamič prispeval h gradnji ameriškega multikulturalizma, še danes nosi del te nenehno rastoče konstrukcije. Bralec bo vsekakor presenečen ob množici citatov iz del najuglednejših sodobnih teoretikov in praktikov multikulturalizma, ki Adamiča poznajo in ga vključujejo v svojo obravnavo. Shiffmanova knjiga torej ni le prodorna analiza Adamičevega pionirskega dela na področju multikulturalizma, temveč je tudi impresiven register Adamičeve odmevnosti v sodobni diskusiji o vidikih kulturne raznolikosti, pri čemer mu vsaj njegovi nesporni poznavalci pripisujejo osrednje mesto med utemeljitelji ameriških etničnih študij in sodobnih strategij enakopravnega uveljavljanja priseljskih kultur, tradicij, mentalitet in vrednot.⁶

Adamič namreč ni le predhodnik sodobnih akterjev prepovedi, dokumentiranja in promocije etničnih prispevkov ter kulturnih tradicij in vrednot, saj njegovo dožemanje etnične in kulturne identitete odraža tako izrazito kompleksnost, kot jo sodobni interkulturalizem opaža in priznava šele v zadnjih letih. Ker je današnja Slovenija vse bolj prepoznavna tudi kot dežela priseljevanja, pa je prav ta vidik Adamičeve trajne aktualnosti

⁶ Tako kot, denimo, Mlekuž (2008) lokalizira na slovenski prostor Saidov koncept orientalizma (kot odnosa pripadnikov večinske družbe do priseljencev, s katerim prvi ohranjajo dominantni položaj in moč nad drugimi) in ga s tem nadgrajuje, tudi mnogi ameriški teoretiki multikulturalizma nadgrajujejo Adamičev kategorialni aparat, s tem ko ga posodablajo skladno z danes aktualnimi priseljskimi situacijami.

danes tudi za nas nedvomno tem zanimivejši. Zato ni nenavadno, da raziskovalci s področja migracijskih študij tudi danes tako radi citiramo Adamičeve še vedno aktualne poglede na to problematiko, ki v današnji Sloveniji in Evropi nezadržno prodira proti samemu središču akademske, politične in najširše javne pozornosti.

Stopnja ohranjanja pripadnosti izvorni kulturi kot ene od potencialno pomembnih komponent kulturne identitete priseljencev se odraža bodisi v njihovi bolj ali manj enakopravni kulturni integraciji (ohranitvi izvorne kulturne identitete ter sprejetosti in afirmaciji priseljskih jezikov, kulturnih tradicij, družbenih norm in vrednot v širši družbi) ali pa, v nasprotnem primeru, v njihovi kulturni asimilaciji (odpovedi omenjenim prvinam izvorne kulture in zlitju z večinsko kulturo brez vidnih sledov priseljenčeve izvorne kulture v njej). Ta stopnja pa je odvisna od več dejavnikov, med katerimi najverjetneje nista ključnega pomena le odnos države in odnos družbe sprejema do priseljencev, temveč tudi stopnja strukturne asimilacije priseljencev in bolj ali manj izražen etnični (ali rasni) predznak socialno-ekonomskega sloja, v katerega se priseljenec strukturno asimilira (ali pa se ne).

Pri samem Adamiču zagotovo lahko govorimo o njegovi strukturni asimilaciji v srednji sloj Američanov zgolj z ekonomskega vidika, z ideološkega pa ne, saj je skozi vso svojo pisateljsko kariero kritiziral prevladujoče vrednote družbenega sloja, ki mu je pripadal, ter poudarjal perečo problematiko nižjih slojev ameriške družbe. Pri tem je opozarjal prav na tiste spregledane momente v obravnavi priseljencev in odnosa večinske družbe do njih, ki se še danes tudi v evropskem prostoru kažejo kot najpogosteje spregledani. Mojca Vah in Marina Lukšič-Hacin (2008: 19, 21), denimo, ugotavljata, da problem splošnega vtisa o negativnem vplivu priseljavanja na socialno blaginjo državljanov evropskih držav blaginje – kljub drugačnemu javnemu mnenju in političnim diskurzom – ni le v etničnosti, temveč predvsem v hitro rastočih razrednih razlikah med državljani evropskih držav blaginje. Zelo podobne poudarke lahko najdemo tudi pri Adamiču, ki je o tem pisal že v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Na eni strani je opozarjal, da novi ameriški priseljenci – kljub splošni osovraženosti in občutku ogroženosti s strani družbe sprejema – dejansko ne ogrožajo socialne varnosti večinske družbe, temveč nasprotno, predstavljajo osnovno hrano (gnoj) za hitro rast ameriške ekonomije, ki bi bila brez njih resno ogrožena. Glede na tako vitalni pomen novih priseljencev za ameriško družbo vidi absurdnost njihovega položaja v dejstvu, da v tujini rojeni delavci večinoma sestavljajo najnižje in najbolj zaničevane sloje ameriške družbe (Adamič 1936).⁷ Obrobni, neugledni socialni in kulturni položaj svojih dedov pa občutijo na svoji koži celo vnuki priseljencev. V romanu *Vnuki* (1935) Adamič literarizira vprašanje »kulturne raznolikosti« znotraj posameznika in njegove identitete ter dramatično prikazuje daljnosežne psihološke posledice priseljske marginaliziranosti, ki jih lahko doživljajo vnuki priseljencev.⁸

⁷ V težkih socialnih razmerah so živeli tudi mnogi slovenski izseljenski delavci in njihove družine v vseh desetletjih množičnega izseljevanja Slovencev, seveda ne le v ZDA, temveč tudi drugod, denimo v Nemčiji na prelomu v 20. stoletje (Drnovšek 2008).

⁸ Današnji potomci slovenskih izseljencev pa doživljajo različne konotacije svojega slovenskega porekla povsem drugače, večinoma vse prej kot travmatično. Mikola in Gombač (2008: 51) ugotavljata, da naj bi se danes že samo na devetih med seboj povezanih straneh Facebooka družilo kakih 14.370

Adamič pa odpira skorajda revolucionaren pogled ne le na etnično in kulturno identiteto, ampak tudi na nacionalno identiteto, in sicer vselej, ko razpravlja o »ameriški identiteti«. Trdi namreč, da sam nastanek ZDA kot tudi anglocentristična ameriška zgodovina in tradicija nimajo a priori osrednjega mesta v nacionalni identiteti Američanov. Nasprotno, po njegovem mnenju narod ne more utemeljevati svoje identitete niti v kaki posamezni kulturni tradiciji niti v skupku različnih kulturnih tradicij, temveč je njegova identiteta v nenehnem procesu oblikovanja. Narod in njegova identiteta torej nista nekaj, kar bi bilo treba predvsem ohraniti, temveč je narod skupnost, ki mora samo sebe vedno znova odkrivati in artikulirati. To pa danes seveda velja tudi za vse evropske narode.

JAVNO DELOVANJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Po letu 1945 je Adamič javno deloval v podporo jugoslovanskemu stališču do tržaškega vprašanja in do Byrnesovega izsiljevanja Jugoslavije v zvezi z njeno zahodno mejo (Mikuž 1983: 56–61). Poleg tega se je z veliko zavzetostjo posvetil nadaljnjemu zbiranju gmotne pomoči stari domovini, kar je začel že med vojno. V svoji reviji *Trends and Tides* pa je objavljал članke o aktualnem dogajanju v Jugoslaviji in ZDA. V tem času se je na pobudo Uptona Sinclairja lotil pisanja knjige *Dinner at the White House (Večerja v Beli hiši)*. V njej kot Rooseveltov povabljenec na večerjo v Beli hiši ob obisku Churchilla januarja 1942 poroča o njihovem tedanjem pogovoru, obenem pa z veliko mero kritike komentira ta pogovor v luči poznejših potez ameriške in britanske zunanje politike. Zaradi ene od opomb v knjigi, ki je izšla leta 1946, ga je Churchill tožil in dobil tožbo. Adamičev založnik Harper je prevzel odgovornost za objavo sporne opombe in poravnal večino odškodnine, Adamič pa je zato izgubil svojega do tedaj zvestega založnika.

Zdaj je začel pospešeno objavljati svoje članke s protesti proti hladni vojni in oboroževalni tekmi ter proti vse ostrejši protisovjetski propagandi v ZDA. Poudarjal je potrebo po prijateljskem sodelovanju med ameriškim kapitalizmom in sovjetskim socializmom, ki bi se morala po njegovem mnenju s tako različnimi vrednotami med seboj dopolnjevati, ne pa spopadati. Bil je namreč prepričan, da bi se en sistem v vsem tistem, kar mu najbolj pereče in kronično primanjkuje, lahko zgledoval po drugem sistemu – in obratno.

Leta 1948 je Adamič pomagal pripravljati politični program nove Progresivne stranke, ki je na predsedniških volitvah predlagala kandidata Henryja Wallacea. Po porazu Progresivne stranke in pozneje, ko se je McCarthyjev pritisk na levico stopnjeval, se je Adamič še zavzeteje boril proti omejevanju politične svobode v ZDA in rušenju ameriške demokracije. Drugi zanj pomemben dogodek leta 1948 je bila resolucija Inforburoja proti KPJ junija tega leta, ko so že nekaj časa trajajoča nesoglasja med Titom in Stalinom

ljudi iz različnih držav, ki raziskujejo slovenski del svoje identitete. Gre za mlajše ljudi, ki same sebe pogosto definirajo kot »drugo, tretjo, četrto generacijo«. Tudi njihovi prispevki na tamkajšnjem t. i. »zidu« govornijo zanimive zgodbe o hibridnosti in redefiniranju identitete, ki pri današnjih potomcih slovenskih izseljencev potekajo v povsem drugačnih okoliščinah od tistih, ki naj bi tako usodno zaznamovale junake v Adamičevih *Vnukih*.

dosegla vrhunec v jugoslovanskem bojkotu konference Informbiroja 20. junija 1948 v Bukarešti (Dedijer 1969; Robel 1983: 240–247). Spor med Titom in Stalinom ter odločitev Jugoslavije, da zapusti vzhodni blok, sta v Adamiču vzbudila občutek, da je ta dežela s svojim presenetljivim dejanjem pridobila pomen za ves svet. V tem je dejansko videl začetek poznejšega neuvrščene gibanja, miroljubnega sožitja in nevmešavanja v politiko drugih držav, tendenc, ki so odmevale v svetu v naslednjih desetletjih kot najpozitivnejše usmeritve mednarodne politike.

Jugoslavija se je namreč res že leta 1949 pogajala z zahodnimi državami o njihovi gospodarski in vojaški pomoči, ki jo je nato v letih 1950–51 dejansko prejela od ZDA, Velike Britanije in Francije (Bekić 1988: 148, 279, 289–290). Kljub temu pa se je Jugoslavija odločno uprla ameriškim poskusom diktiranja jugoslovanske zunanje in notranje politike prek ameriškega ambasadorja v Beogradu, kar je Tito posebej poudaril že v svojem užiškem govoru februarja 1950 (Bekić 1988: 134–143). Adamič je Titu že leta 1949 svetoval, naj se v prid mednarodne skupnosti tesneje poveže z Indijo in drugimi »neuvrščenimi državami«, da bi se skupaj uprle blokovski politiki, ki ogroža svetovni mir. O tem piše v knjigi *Orel in korenine*, ideja pa se mu je porodila že kmalu po resoluciji Informbiroja, ko jugoslovansko vodstvo še nikakor ni bilo pripravljeno na dejansko in dokončno (gospodarsko, vojaško, politično in ideološko) osamosvojitve od vzhodnega tabora (Žitnik 1993: 44). Trdne začetke procesa povezovanja neuvrščenih držav predstavljata Titov obisk v Indiji v letih 1954–55 ter srečanje Tita, Nehruja in Naserja na Brionih julija 1956. Na tem srečanju so se vsi trije voditelji zavzeli za neblokovsko politiko, razorožitev, ustavitve atomskih poskusov, nevmešavanje v politiko drugih držav, miroljubno sožitje in vsestransko sodelovanje med državami z različnimi družbenimi ureditvami. S svojimi napovedmi in predlogi je torej Adamič – kot že tolikokrat dotlej na drugih področjih – znova dokazal svojo jasnovidnost tudi na področju mednarodnih političnih tokov in odnosov.

Leta 1949 je Adamič prebil osem mesecev na svojem drugem obisku rojstne dežele. Med obiskom ga je dramatično dogajanje v Jugoslaviji po resoluciji Informbiroja odvrnilo od prvotne namere, da bi se na tem potovanju predvsem posvetil zbiranju gradiva za načrtovani roman »Vzgoja Michaela Novaka«. Namesto tega je začel zbirati gradivo za novo knjigo o Titu, Jugoslaviji in njeni osamosvojitvi od vzhodnega bloka. Pri tem so mu pomagali številni prijatelji in sorodniki, pa tudi jugoslovansko vodstvo. Dedijer je organiziral skupino pomočnikov pod vodstvom Viljema Jagra, ki so po Adamičevih navodilih zbirali potrebno gradivo za njegovo novo knjigo (Intervju z Vladimirjem Dedijerjem in Viljemom Jagrom, v Žitnik 1995: 25–57). Kardelj, Bebler in Pijade pa so pisatelja popeljali na večtedensko križarjenje po Jugoslaviji, o čemer Adamič obsežno piše v posthumno izdani knjigi, ki jo je malo pred smrtjo naslovil *The Eagle and the Roots (Orel in korenine)*.

ADAMIČEVA SMRT

Da bi poskusila vsaj nekoliko osvetliti vprašanje Adamičeve smrti, moram pojasniti nekatere okoliščine iz njegovega življenja po vrnitvi iz Jugoslavije jeseni 1949. Pisatelj se

je odločil, da se bo za nekaj časa povsem izoliral na svojem domu v New Jerseyju ter se odpovedal obiskom in predavanjem, dokler ne konča svoje nove knjige o Titu, Jugoslaviji in njenem razkolu s Sovjetsko zvezo. Ker je v svoji reviji že napovedal izid knjige in njeno vsebino, ki naj bi Tita in jugoslovanski režim prikazovala v sorazmerno pozitivni luči, si je zdaj poleg vseh političnih sovražnikov naprtil še nasprotovanje ameriških stalinistov. Na drugi strani pa je v svoji reviji leta 1950 še naprej napadal sistematično podpihovanje politične nestrpnosti znotraj ZDA v luči McCarthyjevega preganjanja vsakogar, ki je bil v kakršnikoli, še tako daljni zvezi s kakim komunistom, kar se je po Adamičevi smrti še nekaj časa nadaljevalo. Do konca maja 1953 so v ZDA namreč odpustili komuniste iz vseh služb v zveznih organih, iz podjetij na področju jedrske energije, vojaških tovarn, vodstvenih organov sindikatov, izgubili so pravico do sodelovanja v civilni upravi in napredovanja v vojski. V nekaterih zveznih državah so bili odpuščeni z radia, televizije in iz filmske industrije, pri čemer brezposelni komunisti niso imeli pravice do odškodnine. Tuje komuniste so lahko izgnali iz države. V 26 zveznih državah so komuniste odstavili iz javnih služb, v 32 državah pa so zahtevali od učiteljev posebne izjave, da niso komunisti (Mikuž 1983: 222). Poleg tega je v letih 1950–51 v ZDA veljal za komunista tudi vsak, ki je – tako kot Adamič – zahteval ameriški umik iz korejske vojne in se zavzemal za mir v svetu.

Na drugi strani je Adamič še naprej protestiral proti sovražni protisovjetski propagandi, hladni vojni in oboroževalni tekmi. Zaradi takšnih stališč, ki so tedaj v ZDA veljala za nevarna in subverzivna, sta FBI in McCarthyjev Komite za protiameriško (»neameriško«) dejavnost še povečala nadzor nad Adamičem. Pisatelj poroča o tem v neobjavljenem delu svoje zadnje knjige.⁹ Med drugim omenja, da je bil obtožen pokroviteljstva oziroma sodelovanja pri triintridesetih subverzivnih ameriških organizacijah in publikacijah (Adamič 1951: 57–62). Pozneje piše: »Da bi se predal FBI, nisem imel časa. Če me senator Joe McCarthy ali Komite za neameriško dejavnost hoče dobiti, naj sproži proces proti meni, kadarkoli želi. Odgovor, ki bi jim ga lahko dal pod prisego, imam v celoti pripravljen: 'Kaj mislite s tem, ko me vprašujete, če sem »komunist«? Ali sploh veste, o čem govorite? Jaz ne vem. Če s tem mislite, ali sem član Komunistične partije ZDA ali katerekoli druge Komunistične partije, je moj odgovor ne – še ne. Če pa se bo ta histerija nadaljevala, bom verjetno začel iskati in se pridružil skoraj čemurkoli, kar nasprotuje tistim, ki jo povzročajo. Če je to obtožbe vredno, raje preskočimo obravnavo; bodimo odkriti – odpeljite me kar takoj v ječo in vseeno mi je, za koliko časa.« (Ibid: 181)

Pisatelj je bil prepričan, da bosta FBI in McCarthy prestrašila njegove založnike in preprečila izid njegove knjige. Vendar ga celo neposredne grožnje desničarskih povojnih jugoslovanskih emigrantov v ZDA, češ da bo zanj varneje, če ne konča svoje knjige, ki naj bi prikazovala Tita v dokaj pozitivni luči, niso mogle odvrniti od pisanja knjige. Spomladi 1950 se je njegova žena preselila v Kalifornijo in jeseni ji je Adamič sledil, saj je potreboval njeno pomoč pri tipkanju rokopisa. Spoznal pa je, da tudi v Kaliforniji ni varen pred sovražniki, saj so ga na obali neznanci pretepli do nezavesti (Smole 1951). Zato

⁹ Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, fond Louis Adamič, mapa R 67/III.

se je vrnil na vzhod, vendar si ni več upal stanovati doma na svojem posestvu v Milfordu – tudi tam so ga namreč obiskali neznanci in mu grozili (Rogelj 1956). Zato se je skrivaj preselil v neki hotel v New Yorku in enkrat na teden odnesel nove dele rokopisa svoji tajnici v Milford. Brezizhodni položaj, v kakršnega so ga privedli njegovi protesti proti ameriški notranji in zunanji politiki in napoved njegove knjige o Titu in postinformbirojevski Jugoslaviji, se je končal z njegovo dramatično smrtjo v Milfordu 4. septembra 1951. V zgodnjih jutranjih urah so gasilci našli njegovo truplo s prestreljeno glavo in lovsko puško v naročju na pogorišču njegovega posestva. V podtaknjenem požaru sta zgoreli garaža in gospodarsko poslopje, kjer je imel delovne prostore. Ogenj je uničil del njegovih rokopisov in korespondence. Stanovanjsko poslopje, kjer so našli njegovo truplo, pa so gasilci uspeli pogasiti. Uradna verzija zaključka preiskave pravi, da je šlo za samomor. Podatki o neznanem avtomobilu, ki so ga to noč slišali sosede pripeljati od Adamičeve hiše, in številne druge nepojasnjene okoliščine njegove smrti pa upravičujejo dvome o tem.

Danes je na osnovi preiskovalne dokumentacije, ki sem jo zbrala (kopije Adamičeve kartoteke iz arhiva FBI, ki je tudi preiskoval Adamičovo smrt, pa kopije poročila mrliškega oglednika in še cele vrste drugih dokumentov iz policijske preiskave) nemogoče odgovoriti na odprta vprašanja v zvezi z Adamičovo smrtjo. Nekateri Adamičevi prijatelji, s katerimi si je pisatelj dopisoval vse do smrti, med njimi denimo Boris Kidrič in psihologinja Vera Candon, so verjeli, da so Adamiča grožnje privedle do tolikšne stiske, da ji navsezadnje ni bil več kos. Večina njegovih znancev, prijateljev in sorodnikov, s katerimi je imel prav tako stike do smrti, pa je bila prepričana, da je šlo za politični umor. Še teže je predvidevati, kateri izmed njegovih številnih političnih nasprotnikov bi šli tako daleč, da bi dejansko posegli po tej najskrajnejši obliki političnega obračuna. Če bi hoteli odgovoriti na vsa ta vprašanja, bi vsekakor morali znova odpreti preiskavo Adamičeve smrti.

OREL IN KORENINE

Knjiga *The Eagle and the Roots* je izšla spomladi 1952 (osem mesecev po avtorjevi smrti) pri založbi Doubleday v New Yorku. V njej se prepleta več tem. V ospredju so Adamičeva opažanja s potovanja po Jugoslaviji in njegovi vtisi s pogovorov, ki jih je imel s slovenskim in jugoslovanskim političnim vodstvom, lokalnimi funkcionarji, pa z gospodarstveniki, kulturnimi delavci, prijatelji, znanci in sorodniki, predvsem pa tudi z množico preprostih ljudi, delavk in delavcev, ki so prispevali svoj delež k izgradnji in razvoju novega gospodarstva tudi z udarniškim delom. Ta fenomen (predvsem psihološko ozadje udarniškega dela) je Adamiča izjemno impresioniral in o tem je v knjigi veliko govora. Z dvomom in rezervo, čeprav z veliko mero razumevanja, govori tudi o kultu Titove osebnosti, ki ga vidi kot oporo, ki so jo ljudje potrebovali, če so v težkih povojnih razmerah hoteli ohraniti vero v boljšo prihodnost. Ta vera pa je bila hkrati tudi edina možna motivacija, da so lahko ljudje kolikor mogoče zavzeto sodelovali pri sanaciji posledic že pred vojno porušenega gospodarstva.

Druga tema so okoliščine, ki so privedle do jugoslovanskega razkola s kominformom

in do odločitve, da bo šla ta dežela odslej po svoji poti. Tretja tema pa je dotlej najpopolnejši Titov življenjepis. Adamič je imel namreč s Titom najdaljši intervju od vseh, ki so se kdaj pogovarjali z njim. Na osnovi stenograma tega intervjuja in njegovih pogovorov s Titovimi sodelavci in sorodniki v Kumrovcu je napisal njegovo življenjsko zgodbo, v kateri ga je znal prikazati tudi z bolj ranljivih, toplejših človeških plati in ga tako mnogo bolj približati bralcu, kot pa je to uspelo Titovim »uradnim biografom«.

V knjigi je med vrsticami mogoče zaznati celo vrsto Adamičevih dvomov in pomislekov glede nekaterih potez v jugoslovanski politiki, ki so ga med njegovim obiskom zmotile in vznemirile. Tita, Kardelja, Kidriča, Dedijerja in stalne jugoslovanske predstavnike v ZDA je namreč ob vsaki priložnosti vztrajno opozarjal na potrebo po odpravi nekaterih najbolj izkoriščanih privilegijev v partijskem in državnem vodstvu, na nesprejemljivo uporabo državnih protokolarnih objektov v zasebne namene, na nevarnosti kulta Titove osebnosti, na nedemokratično obveščanje domače in tuje javnosti (recimo v zvezi z jugoslovansko sestrelitvijo dveh ameriških letal leta 1946) ter na nesmiselne poteze v agrarni politiki. Še zlasti ogorčen pa je bil nad politično represijo proti t. i. informbirojcem in nad dachauskimi procesi. Adamič svojih tovrstnih ugovorov seveda ni objavil niti v svojem zadnjem delu *Orel in korenine* niti v številnih ameriških člankih o Jugoslaviji. V tej knjigi lahko, kot rečeno, njegove številne pomisleke razberemo le med vrsticami. Pisatelj v času vzhodne gospodarske blokade Jugoslavije in vojaškega rožljanja na njenih vzhodnih mejah namreč nikakor ni želel kompromitirati te države pred zahodno javnostjo, saj bi ji to lahko škodilo pri tedanjih pogajanjih o gospodarski in vojaški pomoči Zahoda. Zato pa je v svojih pismih in osebnih razgovorih z jugoslovanskimi voditelji vztrajal pri izrazito odklonilnem stališču do vseh tistih šibkih točk njihovega režima, ki so v zgodovinski podobi tega režima zapustile najbolj negativen pečat. Po vrnitvi v ZDA jeseni 1949 je Adamič npr. pošiljal Dedijerju med drugim tudi proteste in prošnje ameriškoslovenskih svojcev političnih zapornikov v Jugoslaviji s pozivom, naj posreduje pri Rankoviću.¹⁰

Zaradi vseh teh dejstev, ki so bila odkrita šele v osemdesetih letih iz dotlej nedostopne korespondence in novih pričevanj Adamičevih najtesnejših sodelavcev in ki so bila predstavljena slovenski javnosti v prvi polovici devetdesetih let, pa vidimo danes Adamičevo vlogo v odnosu do povojne Jugoslavije v povsem drugačni luči kot nekoč.

Če primerjamo obseg objavljenih in neobjavljenih delov rokopisa, vidimo, da v ameriški izdaji knjige dejansko manjka kar dve petini rokopisa. Predvsem sta urednika Timothy Seldes in Adamičeva vdova Stella črtala najdaljše poglavje z naslovom »Igra šaha med potresom«. To je poglavje o tedanjih razmerah v ZDA, ki obsega kar 440 strani tipkopisa. V njem Adamič s pomočjo nešteti citatov iz tedanjega ameriškega dnevnega tiska, knjig in govorov različnih mnenjskih voditeljev najostreje kritizira ameriško notranjo politiko omejevanja politične svobode in rušenja ameriške demokracije na eni strani, na drugi strani pa ameriško zunanjo politiko hladne vojne, oboroževalne tekme in ameriškega vmešavanja v korejsko krizo, kar je privedlo do korejske vojne in njenih neslutnih

¹⁰ Npr. pismo Louisa Adamiča Vladimirju Dedijerju, 21. marec 1950, Biblioteka SAZU, fond Louis Adamič, mapa Pisma.

posledic in večmilijonskih žrtev. Glede na takšno vsebino rokopisa je razumljivo, da sta urednika v času McCarthyjevega pregona črtala to poglavje iz objave.

Tudi ko govorimo o Adamičevi trajni aktualnosti, ne moremo mimo vsebine tega neobjavljenega poglavja. Med osrednjimi temami tega poglavja so namreč tudi nepravilna porazdelitev izkoriščanja naravnih virov in energije v svetu, politični in gospodarski imperializem, manipulativni vpliv javnih medijev v službi velekapitala, izkoriščanje domoljubnih čustev v vojne namene, razpihovanje sovraštva med narodi in kulturami ter odvisnost vprašanja vojne in miru v svetu od naftnih in drugih interesov ameriškega velekapitala. Danes, skoraj šestdeset let po nastanku rokopisa, pa so prav ta vprašanja še vedno izvor najhujših stisk človeštva.

Zaradi Adamičeve pisateljske svobode in rahlo kritičnega tona, ki ga je mogoče ponekod zaznati v *Orlu in koreninah*, knjiga v Sloveniji kar 18 let ni mogla iziti. V Jugoslaviji je bila seveda prva desetletja po vojni vsaka še tako rahla kritika jugoslovanskega režima nedopustna. Mira Mihelič je tedaj v dogovoru z Državno založbo Slovenije pripravljala slovenski prevod *Orla in korenin*. Tedanji direktor založbe Ivan Bratko pa poroča, da so tedaj dobili iz Beograda direktivo, da knjiga ne sme iziti (Intervju z Ivanom Bratkom, v Žitnik 1995: 151–162). Tako je knjiga dejansko izšla v slovenskem prevodu šele leta 1970. Tedaj pa so bile vse slovenske ocene knjige izredno pohvalne (npr. Mihelič 1971; Vodopivec 1970; Poniž 1971; Bratko 1970), medtem ko so bile v ZDA ocene ameriške izdaje knjige leta 1952 (med drugim Schwerin 1952; Lehrman 1952; Mosely 1952; Pisko 1952; Fitzsimons 1952; Uhl 1952; O'Sheel 1952; Gayn 1952; Filler 1952; Sreckovich 1953; Mitrany 1952–53) večinoma dvoznačne. Na eni strani so ameriški kritiki knjigi očitali, da gre za čisto titoistično in jugoslovansko propagando. Na drugi strani pa so recenzenti Adamiču priznavali izjemen občutek za prepričljiv človeški portret Tita in njegovih sodelavcev ter preprostih ljudi, ki jih je pisatelj srečeval med svojim obiskom rojstne dežele. Nihče ni zanimal dejstva, da zna Adamič z izredno občutljivostjo naslikati razpetost posameznika med njegove osebne, značajske predispozicije in nasprotujoče si družbene sile, s katerimi se človek sooča. Tudi v tem je namreč trajna vrednost Adamičevih dvajsetih knjig, približno 500 člankov in leposlovnih revialnih objav kot tudi neobjavljenih rokopisov, ki tvorijo njegovo literarno zapuščino.

SKLEP

Adamič je bil politični samotar, ki je bil v vsakem trenutku svoje ustvarjalne kariere na novem vrhuncu družbene angažiranosti. S svojim književnim in novinarskim delom ter z javnimi akcijami se je goreče posvetil skoraj vsem ključnim političnim, ideološkim, socialnim in moralnim problemom svojega časa, problemom, ki jih je v veliki meri občutila na svoji koži tudi tedanja generacija Slovencev v domovini in v ZDA.

V Sloveniji smo poznali Adamiča predvsem kot najuglednejšo literarno osebnost slovenskega izseljenstva, ustvarjalca, ki je s svojimi izvirnimi deli, posvečenimi stari domovini (*The Native's Return, Struggle, My Native Land, The Eagle and the Roots*), pa

prevodi, članki in predavanji posredoval slovensko kulturo, zgodovino in aktualno družbeno-politično problematiko v ameriški prostor. Poznali smo ga kot borca za zavezniško priznanje jugoslovanskega partizanskega gibanja in revolucionarne Titove vlade, pa kot pobudnika in nosilca zbiranja gmotne pomoči stari domovini med drugo svetovno vojno in po njej, predvsem pa tudi kot vnetega zagovornika jugoslovanske osamosvojitve od vzhodnega bloka po letu 1948. Znana nam je bila tudi njegova vloga v okviru kritične zgodovinske ocene razrednega boja v ZDA. Zelo malo pa je bila v Sloveniji znana njegova ključna vloga v porajanju ameriškega koncepta multikulturalizma, kar je do nedavnega pomenilo kričečo belo liso v slovenskem poznavanju Adamičevega še vedno aktualnega mednarodnega pomena. Prav zato sta se v slovenski javnosti leto medkulturnega dialoga in 110. obletnica Adamičevega rojstva tako rekoč zgrešila med seboj. In vendar v knjigi *Večkulturna Slovenija* (Žitnik Serafin 2008), ki sem jo objavila v evropskem letu medkulturnega dialoga in v kateri med drugim navajam tudi Adamičeve poglede na priseljenko problematiko v ZDA v tridesetih letih prejšnjega stoletja, dokazujem, da so njegovi koncepti, opozorila in poudarki v zvezi s priseljenškimi vprašanji tudi danes še prav tako relevantni in prepričljivi kot tedaj, ko jih je objavil.

Kot sem poudarila že v uvodu, je bil Adamič ne le med najproduktivnejšimi, ampak zagotovo tudi najodmevnejši slovenski izseljenski pisatelj. Jože Pirjevec (2009) celo meni, da je bil v mednarodnem merilu najbolj znan Slovenec doslej. Seveda je bil temu primeren njegov ugled tudi v tedanjem »progresivnem« delu ameriških Slovencev. Adamič med slovenskimi Američani še danes predstavlja simbol uveljavitve priseljencev v ameriški kulturi; prav takšno ikono je v času svojega življenja predstavljal tudi drugim etničnim skupinam priseljencev v ZDA. Mnogi najvidnejši ameriški avtorji s področja migracijskih, etničnih in medkulturnih študij sorazmerno dobro poznajo Adamičeva dela in jih v svojih objavah tudi dovolj pogosto citirajo ter kritično komentirajo, nikakor pa jih ne obidejo. Prav s tovrstnim oživljanjem njegovih konceptov pa se na najprepričljivejši način vedno znova razkriva presenetljiva trajna aktualnost Adamičevih pogledov na vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete ter medkulturnih odnosov na nacionalni in mednarodni ravni.

VIRI IN LITERATURA

- Adamič, France (1983). *Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Adamic, Louis (1936). Cherries are Red in San Joaquin. *The Nation*, 27. junij. Dostopno tudi preko: <http://newdeal.feri.org/nation/na36840.htm> (26. 5. 2009).
- Adamič, Louis (1951). *The Eagle and the Roots* (druga, zadnja verzija rokopisa). Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, fond Louis Adamič, mapa R 67/III-2, 4. poglavje.
- Bekić, Darko (1988). *Jugoslavija u hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus.

- Bratko, Ivan (1970). Naši izdaji na pot (Predgovor k 1. izdaji, 1970). Louis Adamič, *Orel in korenine*, 2. izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981: 589–595.
- Christian, Henry A. (1971). *Louis Adamic: A Checklist*. The Kent State University Press (The Serif Series, Bibliographies and Checklists, 20).
- Dedijer, Vladimir (1969). *Izgubljena bitka J. V. Staljina*. Sarajevo: Svjetlost.
- Drnovšek, Marjan (2008). Krekova vestfalska pisma: socialno-ekonomski pogledi in izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands*, 25: 161–185.
- Filler, Louis (1952). Books. *The Antioch Review*, 12 (4): 505–506.
- Fitzsimons, M. A. (1952). Apologia for Tito's Yugoslavia. *The Commonweal*, 27. junij 1952: 298–299.
- Gayn, Mark (1952). Documents for our times. *The Nation*, 175 (20. september 1952): 234–235.
- Grill, Vatroslav (1979). *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lehrman, Hal. A friendly portrait. *New York Times Book Review*, 25. maj 1952: 7, 32.
- Mihelič, Mira (1971). Podoba Louisa Adamiča. *Zbornik občine Grosuplje*, 3: 169–175.
- Mikola, Maša, in Gombač, Jure (2008). Internet kot medij ohranjanja narodne in kulturne dediščine med Slovenci po svetu: stare dileme novih rešitev. *Dve domovini / Two Homelands*, 28: 39–56.
- Mikuž, Metod (1983). *Svet po vojni (1945–1957)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2008). Internet in preobrazbe ohranjanja kulturne dediščine v slovenskoameriških etničnih skupnostih. *Dve domovini / Two Homelands*, 28: 57–72.
- Mitrany, David (1952–53). The Eagle and the Roots. *The American Historical Review*, 58 (oktober 1952 – julij 1953): 376–377.
- Mlekuž, Jernej (2008). Čapac.si, or on burekalism and its bites: An analysis of selected images of immigrants and their descendants in Slovenian media and popular culture. *Dve domovini / Two Homelands*, 28: 23–37.
- Mosely, Philip (1952). A romantic picture of Tito's Yugoslavia. *Herald Tribune Book Review*, 1. junij 1952: 6.
- O'Sheel, Shaemas (1952). Louis Adamic's Yugoslavia. *The Saturday Review*, 16. avgust 1952: 9.
- Paternu, Boris (1981). Nastajanje Adamičevega sestava vrednot ob Ameriki in Jugoslaviji. *Louis Adamič: Simpozij: Symposium* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja: 85–100.
- Pirjevec, Jože (2009). Predavanje o Louisu Adamiču na kolokviju »Življenje in delo Louisa Adamiča: počastitev 110. obletnice rojstva Louisa Adamiča«. Ljubljana: Slovenska matica, 12. marec 2009.
- Pisko, Ernest S. (1952). Under the spell of Titoism. *The Christian Science Monitor*, 11. junij 1952: 13.
- Poniž, Denis (1971). O knjigi in njeni usodi. Louis Adamič: *Orel in korenine*. *Zbornik občine Grosuplje*, 3: 183–185.
- Poniž, Denis (1981). Nacionalno v literaturi Louisa Adamiča o Slovencih in Jugoslaviji.

- Louis Adamič: *Simpozij: Symposium* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja: 113–118.
- Robel, Gert (1983). Die Verstoßung Jugoslawiens. *Fischer Weltgeschichte*, zv. 35. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Rogelj, Janko (1956). Zadnja Adamičeva pisma. *Enakopravnost*, 27. avgust 1956.
- Schwerin, Kurt (1952). Adamic, Louis, The Eagle and the Roots. *Library Journal*, 77 (15. maj 1952): 886.
- Shiffman, Dan (2003). *Rooting Multiculturalism: The Work of Louis Adamic*. London etc.: Assotiated University Presses.
- Shiffman, Dan (2005). *Korenine multikulturalizma: Delo Louisa Adamiča* (prevedla Cirila Toplak). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- [Smole, Jože] (1951). Nove činjenice dokazuju da je Luj Adamič žrtva ubojstva. *Borba*, 3. oktober 1951.
- Sreckovich, Budimir (1953). Titoism and the Cominform; The Eagle and the Roots. *Journal of International Affairs*, 7 (1): 107.
- Uhl, Alexander H. (1952). His renewal of faith. *New Republic*, 21. junij 1952: 21.
- Vah, Mojca, in Lukšič-Hacin, Marina (2008). Contemporary implications of multiculturalism policies for European welfare states. *Dve domovini / Two Homelands*, 27: 7–21.
- Vodopivec, Vlado (1970). Novi Louis Adamič. *Slovenski izseljenski koledar 1971*: 220–222.
- Vukšinič, Vesna (2009). Obletnica rojstva Louisa Adamiča. *Moja Slovenija*, april 2009: 20–21.
- Zadravec, Franc (1981). Oton Župančič in Louis Adamič. *Louis Adamič: Simpozij: Symposium* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja: 101–111.
- Žitnik, Janja (1993). *Pero in politika: Zadnja leta Louisa Adamiča*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Žitnik, Janja (1995). *Pogovori o Louisu Adamiču*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Žitnik Serafin, Janja (2008). *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Župančič, Oton (1932). Adamič in slovenstvo. *Ljubljanski zvon*, 9: 513–520.

SUMMARY

A WRITER BETWEEN TWO HOMELANDS: LOUIS ADAMIC AND THE QUESTIONS OF NATIONAL, ETHNIC AND CULTURAL IDENTITIES

Janja Žitnik Serafin

Louis Adamic (1898–1951) was a successful Slovenian émigré writer and a political maverick whose social engagement reached one climax after another throughout his writing career. Born in Blato, Slovenia, he emigrated to the U.S. in 1913, at the age of

15. Although he wrote in English, the balance between the Slovenian and the American component part of his cultural identity was never shaken. With his literary and journalist work and with his public appeals and activities, he addressed virtually all the major political, ideological, social and moral dilemmas of his time, problems that also affected a large part of Slovenians in Slovenia and in the U.S. On international level, he was probably the most widely known Slovenian so far.

Adamic has been recognized in Slovenia as the most prominent figure in the field of Slovenian émigré literature, a writer whose articles, short prose, lectures, translations and some of his books (*The Native's Return, Struggle, My Native Land, The Eagle and the Roots*) were aimed at introducing Slovenian culture, history and topical social and political issues to broader American public. Slovenia has also acknowledged Adamic as a fighter for the recognition of the Yugoslav liberation movement and Tito's revolutionary government by the allied forces; as an initiator and driving-force of relief fund-raising for his old country during and after World War Two; and as a resolute advocate of the Yugoslav decision to attain independence from the Eastern Block in 1948. As his *Dynamite* was published in Slovenian translation in 1983 (half a century after its Croatian translation appeared in Zagreb), he has also become known in Slovenia as a critical reviewer of the history of American labor movement. Until recently, the least had been known in his native land about the crucial part he played in rooting the American concept of multiculturalism.

Among the Americans of Slovenian descent Adamic still represents a symbol of an immigrant's consolidation in American culture. During his lifetime, he impersonated an immigrant's success in the eyes of other ethnic groups in the U.S. as well. With a grant from the Carnegie Corporation he managed to accomplish his major writing project, the Nation of Nations Series. The first volume titled *From Many Lands* (1940) won the John Anisfield Award as "the most significant book of 1940 on race relations in the contemporary world". The series further included *Two-Way Passage* (1941), *What's Your Name?* (1942) and *A Nation of Nations* (1945). Adamic was also significant in the prehistory of American multiculturalism as the founder and editor of *Common Ground*, issued by Common Council for American Unity, and as General Editor for nine books of *The Peoples of America Series*.

Although Adamic consistently stressed the significance of ethnic heritage, he also considered with great sensitivity the many faces of its stigma. His social criticism exposes nationwide ignorance, racism and xenophobia as tools of exploitative capitalism. Adamic argued for pluralism, for a dynamic, constantly evolving American culture that not only respects and protects its cultural diversity but also gains vitality from it. His writing reveals an author who is equally convincing in his sincere attempt to understand class violence, social change, or inner and outer conflicts relating to ethnic and cultural diversity. Throughout his lifetime, feeling simultaneously an insider and outsider, he was seeking a balance between his role of a watchful observer and that of an activist. His probably most characteristic feature is that he actually managed to remain detached from stereotypes and from any preformulated ideology. His views on national, ethnic and cultural identities often reflect a complexity characteristic of most recent intercultural theories.

Numerous American authors in the field of multicultural studies, including Werner Sollors, have considered his views. Off and on, permanent relevance of his concepts and ideas relating to intercultural relations within a multiethnic nation is thus rediscovered and internationally recognized.